II
Planuri de tipar romanesc in Moldova supt Despot

Doi ani dupa “reformarea” cu de-a sila a pasnicilor carausi scheieni, cari nu vor fi tinut minte asa de multa vreme raspunsurile revolutionare din Catehismul cel nou, venia in Brasov ca vechiu si bun luteran, prieten al ducelui Prusiei si al represintantilor noului curent religios in Polonia, un tanar Grec, istet si limbut, avand planuri mari si incredere in steaua sa, Iacov, care se zicea Despot de Paros si pomenia profesia de teologie pe care a facut-o in Academia din Rostock. Peste cateva luni, dupa usoara biruinta de la Verbia, el era Domn al Moldovei, in puterea coborarii sale din Despotii …. Serbiei – toate Despotatele se amestecau, cum se vede, in aceasta minte sireata si nascocitoare -, luand locul evlaviosului ucigas de boieri, Alexandru Lapusneanu.

Despot,- care batu bani de argint din policandrul Slatinei lui Lapusneanu -, nu se atinse de credinta Romanilor, stiind cat de primejdios poate fi acest joc; supusii lui il vazura luand parte dupa datina la sarbatoarea Bobotezei, pe care Apusenii din preajma lui o declarau o “batjocura” si o “profanare”; la Roman, in April 1562 el merse intaiu la Episcopie de saruta Evanghelia, - de si se lacomi mai mult decat odata la averea bisericilor, topind odoarele de metal pretios. Dar se hotara sa “reformeze bisericile catolice” care se aflau in tara, la Suceava, Siretiu, Baia, langa Husi, in satele de spre munte ale Tinuturilor Roman si Bacau, precum si , intamplator, aiurea. Biograful lui pretinde ca neobisnuitul Domn ar fi avut in vedere mai mult impiedicarea desparteniilor, scandalos de usoare, si in mijlocul acestor straini de alta lege. Pentru acest scop ar fi adus din Polonia Ioan Lusinius sau Lusinski, episcop socinian, pe care stim insa, din chiar marturisirile lui Despot fata de un agent imparatesc, ca acesta-l facu “episcop al Sasilor si Ungurilor”, - “episcopum nationis saxonicae et hungaricae”. In Harlau,- apoi, dupa un foc, in Cotnari, unde erau multe familii de Germani din Ungaria, si de Unguri chiar, aduse pentru lucrul viilor domnesti, - el facu o scoala de latineste, pentru oricine, dand locuinta, hrana si imbracaminte copiilor, cari erau instruiti de scriitori din preajma Domnului, ca acel Sommer, care i-a scris apoi, recunoscator, viata. Chema la Curtea lui, randuita dupa normele Renasterii, pe Gaspar Peucer, ginerele lui Melanchthon si unul dintre cei mai buni represintanti ai eruditiei filologice, si trimese dupa matematicul Ioachim Rhaeticus, care se afla la Cracovia; o biblioteca trebuia sa puie carti apusene la indemana dascalilor mari si mici cu cari el voia sa inzestreze Moldova ramasa in urma. Rascoala boierilor, cari inaltara la Domnie pe tovarasul lor Tomsa ca Stefan-Voda, strica toate aceste pregatiri: inca mai inainte, Lusinski perise, si sotia lui fu zugrumata cateva zile dupa catastrofa acestei ciudate, dar foarte interesante stapaniri; dascalul Sommer trecu prin multe incercari pana se vazu iarasi slobod.

Acestea le spune Iacob Sommer, profesorul din Cotnari. Cand insa, peste catava vreme, un catolic, Anton-Maria Graziani, strabatu Moldova, localnicii stiura sa-i insire mai multe despre politica religioasa a nenorocitului aventurier. Pe langa ca Lusinski se amesteca si in casniciile Romanilor, supt cuvant ca opreste desparteniile prea lesnicioase, Despot insusi si-ar fi ras de sfintele taine si de icoane, sfaramandu-le si arzandu-le; el ar fi facut la Curte slujbe dupa ritul luteran si ar fi strigat fara sfiala ca “e pacat sa se

imbuibe cu asa de bune mosii un neam asa de trandav si cu gandul numai la burta”, ca preotii romani.

Ca Grecul nu-si va fi pazit gura, e sigur, si tot asa ca, nestiind unde sa afle bani, a desbracat bisericile pe care le visita si pentru bogatiile sfinte ale carora, ca luteran din interes, el nu mai avea nici evlavie, nici crutare. Inca de la inceput, gandul lui era sa schimbe pe Mitropolit, ca pe unul ce ar fi avand inca tragere de inima pentru Alexandru.

O politica de convertire fata de boieri sau chiar fata de tara n’a incercat si nici nu putea sa incerce strainul acesta, norocos peste asteptarile sale. Daca ar fi vrut sa “reformeze” pe Moldovenii de bastina, ar fi adus carti de propaganda din oficina Sasilor din Ardeal, sau, fiind asa de usor sa stramute in principatul sau un saculet cu slove din alta tara, ar fi inceput el insusi un tipar menit sa adauge la nemurirea stre care ravnia. Aceasta n’a facut-o insa. Se gasi insa un agent luteran care, afland de intrarea in Rasarit a unui principe care voià curatirea legii crestine, se grabi sa vie pentru a propovedui prin cartile slavone pe care le tiparia, departe, in Apus, la Urach, in Württemberg, pentru popoarele din Balcani, Primus Truberus, supt ocrotirea si cu cheltuiala lui Ioan Ungnad. La 21 Decembre 1562, venia cu astfel de carti, cuprinzand Noul Testament, Wolf sau Wolfgang Schreiber, care se dadea ca Trimes al Imparatului pentru unele misiuni politice. Ungnad, care n’avea nicio stiinta despre traducerile ce se tipariau in Ardeal, cerea sa i se trimeata oameni invatati pentru talmacirea Evangheliei, oferindu-se a edita el Cuvantul lui Dumnezeu si in aceasta limba, sau a trimete chiar materialul tipografic in Moldova. Despot nu-l ingadu-i insa multa vreme, si, pentru a dovedi Sultanului cata credinta-i poarta, expediè la Constantinopol pe bietul Wolfgang cu acrtile lui cirilice, pe care ramase sa le ceteasca acuma Turcii.

Ceia ce propusese Ungnad prin Wolfgang si raspinsese Despot, spuind ca astfel de carti privesc pe mesterii de tipar si pe vanzatorii de lucruri tiparite, se indeplinise insa, fara ca Schreiber sa fi stiut sau sa se fi facut a sti, de catre Sasii Brasovului supt judele lor Ioan Benkner, - “Hanas Bengner” in graiul Romanilor de o parte si de alta a muntilor.